ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Яроша Ярослава Богдановича
«Політична конкуренція парламентських партій»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Процес ефективного державотворення серед усіх інших умов потребує наявності розвинутого та дієвого громадянського суспільства, одним із провідних суб'єктів якого є політичні партії. Розуміння їхньої сутності вимагає ґрунтовних наукових знань, які потрібні не лише політичній еліті, а й кожному окремому громадянину. Тож вивчення парламентських політичних партій як політико-правового інституту, зокрема крізь призму їхньої конкуренції між собою, є актуальним та важливим напрямом досліджень у рамках сучасної політичної науки. Важливість теми дослідження значною мірою детермінована динамічним розвитком політичних процесів і конкуренцією політичних партій у боротьбі за владу, що вимагає від них використання всіх інституційних можливостей для завоювання симпатій виборців.

Концептуальним стрижнем проблеми дослідження є розуміння специфіки функціонування парламентських політичних партій не лише як інструменту в боротьбі за владу, але й ще як способу узгодження різноманітних суспільних інтересів. Саме під таким кутом зору важливим є аналіз міжнародної та вітчизняної нормативно-правової бази, що регулює діяльність політичних партій, а також вивчення досвіду їхнього функціонування в провідних демократіях світу.

Діяльність політичних партій дає змогу громадянам реалізувати демократичні принципи й набувати активістську політичну культуру. За допомогою політичних партій окремі особи та соціальні групи мають можливість впливати на політичний процес відповідно до своїх інтересів, перетворюючись у такий спосіб на важливі суб'єкти політики. У цьому контексті треба зауважити, що в українському суспільстві відбувається тривалий процес демократичної трансформації, у ході якої громадяни отримали можливість

брати участь у роботі політичних партій. Але, водночас, тут необхідно вказати на вкрай важливу проблему – в Україні за відсутності сталої соціальної бази й мінливості процесів політичної структуризації партії часто стають не виразниками інтересів певних соціальних груп, а технологічними проектами фінансово-промислових груп, зростання кількості яких (політичних проектів) корелює з початком чергової електоральної кампанії. Усе це актуалізує необхідність детального вивчення політичної конкуренції парламентських партій крізь призму ґрунтовного висвітлення теоретичних і прикладних аспектів цієї проблеми.

Зауважимо, що звернення до питання політичної конкуренції парламентських партій повною мірою відповідає тенденціям розвитку світової та вітчизняної політичної науки, адже початок XXI ст. ознаменувався значним підвищенням наукового інтересу до щодо діяльності політичних партій.

На цьому тлі актуальність дисертаційної роботи Я. Б. Яроша не викликає жодних сумнівів, адже у ній запропоновано цілісну авторську методологічну концепцію дослідження політичної конкуренції парламентських партій, яку він застосував для визначення особливостей політичної конкуренції парламентських партій в Україні (с. 32, с. 293–355).

Це повністю відповідає сформульованій меті дослідження – виявити закономірності та особливості політичної конкуренції парламентських партій (с. 28). Відповідно до цього чітко визначено завдання, які конкретизують шлях досягнення поставленої мети та зумовлюють логіку структури роботи (с. 28–29). Дисертант коректно сформулював об’єкт та предмет дослідження (с. 29).

Опираючись на широку теоретико-методологічну базу (зокрема, на принципи неоінституціонального та структурно-функціонального підходу (с. 29–32)), Я. Б. Ярошу вдалось сформулювати низку положень та висновків, які характеризуються науковою новизною.

По-перше, запропонувати авторське визначення політичної конкуренції парламентських партій як системи суспільних відносин, яка характеризує стан політичного режиму й форму міжпартійної взаємодії, у ході якої політичні

партії як суб’єкти політичного процесу змагально використовують правові або позаправові засоби для отримання політичних переваг, завоювання, використання або утримання політичної влади. У цьому контексті Я. Б. Ярош встановив, що конкурентоспроможність політичної партії – це властивість суб’єкта, яка визначається ступенем реальної чи потенційної участі в здобутті влади, порівняно з іншими суб’єктами, які функціонують у політичному процесі. Це комплексна порівняльна характеристика її потенціалу, що відображає сукупність індикаторів якості використання ресурсів (економічних, соціальних, силових, інформаційних, демографічних, правових тощо), організаційних можливостей, які визначають ефективність потенціалу політичної партії під час конкретних виборів (національних, місцевих) у певний проміжок часу щодо сукупності індикаторів інших політичних партій (с. 32–33, 88–115, 363–364).

По-друге, обґрунтувати, що на політичну конкуренцію парламентських партій впливають об’єктивні та суб’єктивні чинники. До об’єктивних автор зачисляє відсутність сталих політичних традицій функціонування демократичних інститутів; наявний тип виборчої системи; незавершеність інституалізації парламентських політичних партій; повільність процесу соціальної стратифікації; гальмування процесу ринкових економічних перетворень, реформ. Суб’єктивні чинники, на думку Я. Б. Яроша, виявляються в таких базових характеристиках парламентських політичних партій, як відсутність соціального підґрунтя інституту лідерства; несформованість соціальної бази; методи й засоби діяльності політичних партій (корумпованість, велика залежність від обставин, які складаються, неспроможність дієво реагувати на зміни в політичному житті) (с. 33, 56–57, 365).

По-третє, розробити авторську методику визначення рівня підтримки політичних партій. Зокрема, проміжний індекс підтримки партій засвідчує динаміку електоральних симпатій та констатує рівень підтримки політичних партій у певний період, що дає змогу парламентським партіям змінювати тактику й стратегію своєї політичної діяльності, ураховуючи об’єктивні умови

(рівень підтримки виборців). За твердженням автора, цей індекс показує, яка кількість політичних партій суттєво впливає на політичні процеси та ступінь фрагментації партійних структур. Проміжний індекс підтримки партій обчислюється на підставі визначення розміру підтримки, яку має кожна партія під час виборів до парламенту, місцевих рад. Результати парламентських та місцевих виборів виступають маркером підтримки й довіри до політичних партій. Дисертант зауважує, що завдяки цьому індексу можна визначати рівень підтримки партій під час їхньої каденції, що дає їм змогу корелювати власну тактику та стратегію (с. 35, 352–354, 371–372).

По-четверте, довести, що політичну конкуренцію партій можна вивчати через політичний дискурс, який спроможний виступати дієвим ресурсом (провладних чи опозиційних партій), конструюючи й змальовуючи певні обриси політичної реальності, і який здатний здійснювати легітимацію тих чи інших суб'єктів політики. Дисертант обґрунтував позицію, що у політичному дискурсі виконується та конструюється певна умовна реальність, яка претендує стати політичною практикою. Іншими словами, завдяки дискусії між політичними партіями щодо дихотомії "демократія–авторитаризм" у виборчому процесі можуть бути створені нові правила гри (с. 35–36, 97, 107–108, 133, 363–364).

Цікавим є висновок автора, відповідно до якого в трансформації партійної системи України необхідно виокремити чотири етапи, під час кожного з яких відбувалися суттєві зміни: 1990–1998 рр. (етап становлення багатопартійності); 1998–2010 рр. (етап формування системи поміркованого плюралізму); березень 2010 – 2015 рр. (етап посилення поляризації партійної системи. Крім того, цей період характеризується політичною конкуренцією між партіями за соціокультурними, соціально-економічними та територіальними ознаками). З 2015 р. і до сьогодні в партійній системі збережено сталу тенденцію поміркованого плюралізму з появою нових політичних партій, які сформувалися з громадських активістів і представників бізнес-структур (с. 222–224, 287, 354, 371).

Структура дисертації Я. Б. Яроша повністю відповідає логіці дослідження, сформульованій меті та завданням. Робота складається зі вступу, 5 розділів, 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Список використаних джерел та літератури налічує 532 позиції, з них – 100 англомовні.

У вступі чітко сформульовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету та завдання, обґрунтовано теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи, її теоретичне та практичне значення, а також представлено основні пункти наукової новизни (с. 26–40).

У першому розділі проведено комплексне дослідження стану наукового розроблення проблеми політичної конкуренції парламентських партій у зарубіжній та вітчизняній політичній науці. Здійснено аналіз наукової літератури і джерел щодо напрямів дослідження проблеми функціонування політичних партій як суб'єктів політичного процесу (с. 41–65).

У другому розділі обґрунтовано базові поняття дослідження, методологічні підходи до вивчення політичної конкуренції парламентських партій (с. 88–131). Констатовано, що конкурентною партійна система буде тоді, коли більше ніж одна партія має розважливі сподівання виграти вибори або належати до переможної коаліції. За цієї системи у виборчому процесі бере участь декілька суб'єктів політики (політичних партій або блоків), які мають реальні шанси подолати прохідний бар'єр та бути представленими у парламенті і таким чином отримати статус парламентської політичної партії (с. 97–100).

У третьому розділі автор розкриває міжнародні та вітчизняні стандарти правового регулювання та фінансування політичних партій. У цьому контексті визначено, що у світовій практиці правового регулювання акцентовано увагу на двох аспектах, а саме на правах та обов'язках політичних партій (с. 136–211). У першому аспекті громадянам гарантується право на об'єднання в політичні партії. Обґрунтовано позицію, що нормативно-правові акти щодо політичних партій мають бути націленими на сприяння плюралістичному політичному середовищу в країні. Можливість громадянам висловлювати різні політичні

точки зору, за допомогою вираження різних політичних позицій у межах політичних партій, є засадничим елементом демократичного політичного режиму. Другий аспект міжнародного законодавства регламентує процеси реєстрації та підзвітності політичних партій. Політичні партії мають звітувати про свою діяльності виборцям (с. 139–151). Автор констатує, що українське законодавство щодо функціонування політичних партій певною мірою відповідає міжнародним демократичним європейським стандартам, що стосується прав та свобод громадян (с. 197–198).

У четвертому розділі схарактеризовано фактори та етапи інституційного розвитку політичних партій (с. 216–286). Дисертант обґрунтував позиція, відповідно до якої індикатор, що дає змогу визначити якісні характеристики політичної конкуренції парламентських партій, є рівень включення громадян у політичні процеси. За його твердженням, зацікавленість громадян політикою передбачає участь у виборчих процесах, працю в політичних партіях та виборчих штабах, звернення до лідерів політичних партій (с. 258–286).

У п’ятому розділі автором розкрито особливості комунікації політичних партій із виборцями та здійснено аналіз регіональних особливостей політичної конкуренції українських парламентських партій (с. 293–355). Дисертант звертає увагу на нові форми взаємодії парламентських політичних партій з виборцями. Він слушно наголошує, що необхідно покращити їхню взаємодію, а саме: у дописах на сторінці Facebook звертатись більше до виборців, ніж робити репости з інших сторінок та сайтів; спонукати виборців до коментування дописів та залучення до дискусій; на регіональних сторінках поширювати більше інформації місцевого значення і, навпаки, скоротити контент національного рівня. Однак і виборці, своєю чергою, мають активніше долучатись до таких ініціатив парламентських політичних партій та створювати запит на них (с. 304–305, 310).

Результати дисертаційної роботи представлені у висновках. Вони відповідають сформульованій меті та завданням, є повними, обґрунтованими,

логічно послідовними та мають достатній науково-теоретичний рівень (с. 363–372).

Основні положення дисертації апробовано на міжнародних, та всеукраїнських наукових конференціях. За темою дисертації автором видано 55 наукових праць: індивідуальну монографію, 26 наукових статтях, 16 із яких – у фахових виданнях, 10 – у наукових журналах та збірниках, що внесені до міжнародних наукометричних баз; 8 статей − у зарубіжних періодичних виданнях, 30 − в інших наукових виданнях.

Детальний аналіз автореферату дисертації дає змогу стверджувати, що його зміст відповідає основним положенням роботи, повністю відображає логіку дослідження, його основні результати та пункти наукової новизни. Автореферат оформлений відповідно до всіх вимог державного стандарту.

Ознайомлення з авторефератом та дисертацією Я. Б. Яроша «Політична конкуренція парламентських партій» дає усі підстави стверджувати, що ця робота є цілісним, завершеним та оригінальним дослідженням, у якому представлений авторський підхід до розв’язання важливої та актуальної наукової проблеми. Основні положення дисертаційної роботи є логічними, послідовними, обґрунтованими та знайшли своє відображення у наукових публікаціях дисертанта. Дисертація оформлена згідно з усіма необхідними вимогами.

Однак необхідно звернути й на певні недоліки, яких не позбавлена робота Я. Б. Яроша:

1. У першому розділі, в якому йдеться про стан наукового опрацювання проблеми політичної конкуренції парламентських партій у зарубіжній та вітчизняній політичній науці (с. 41–65), відсутній повноцінний огляд захищених в Україні за схожою тематикою кандидатських і докторських дисертацій. На нашу думку, такий огляд дав би змогу Я. Б. Ярошу сформувати більш точне уявлення про стан наукового опрацювання у вітчизняній політичній науці проблеми політичної конкуренції парламентських партій.

2. Методологічною основою дослідження дисертант називає, зокрема, неоінституціональний підхід (с. 29). Проте автор, на наш погляд, недостатньо чітко визначив його методологічні принципи, а також їхню евристичну цінність для дослідження політичної конкуренції парламентських партій. Важливо було б з'ясувати, яку роль відіграють у цьому процесі неформальні інститути. Усе це, безсумнівно, лише б посилило методологічну стрункість роботи.

3. Визначаючи кореляції між типом політичного режиму та станом розвитку політичних партій, якістю їхньої конкуренції між собою (с. 88–92), дисертанту варто було б детальніше визначити та дослідити механізми демократичної трансформації політичного режиму як ефективного засобу мирного розв'язання внутрішніх соціальних протиріч та конфліктів, зокрема з позиції впливу цього процесу на політичну конкуренцію парламентських партій.

4. Визначаючи етапи та досліджуючи особливості розвитку парламентських партій в Україні (с. 216–233), автору варто було б приділити більше уваги аналізу лідерської складової у функціонуванні зазначених політичних сил, конкретизувавши її вплив на перебіг міжпартійної політичної конкуренції. Вважаємо, що дисертаційна робота лише б додала у методологічному плані, якби Я. Б. Ярош у цьому контексті звернувся до праць німецького вченого Г. Кітшельта, який розробив комплексний концептуальний підхід до дослідження організаційної еволюції політичних партій у посткомуністичних країнах.

5. У підрозділі 5.1. автор досить детально досліджує особливості комунікації парламентських партій України з виборцями у соціальних мережах (с. 293–310). Однак, на нашу думку, дисертаційна робота лише виграла від того, якби Я. Б. Ярош визначив перспективи розвитку електронної демократії в нашій державі крізь призму політичної боротьби парламентських партій України за голоси виборців. Крім того, вважаємо, що дисертанту для визначення динаміки збільшення Інтернет-користувачів в Україні та їхньої актуальної кількості варто було б звернутись до ресурсу Internet World Stats.

6. У деяких частинах дисертаційної роботи (наприклад, с. 33, 114–115, 225–226, 338) публіцистичний стиль викладу матеріалу превалює над науковим. Крім того, вважаємо, що окремі матеріали дослідження (зокрема, таблиці), доцільніше було б розмістити у додатках для чіткішого сприйняття інформації.

Однак висловлені зауваження жодною мірою не применшують наукової значущості дисертаційної роботи, обґрунтованості та новизни її результатів, а лише вказують на можливі напрями вдосконалення подальшої дослідницької діяльності дисертанта.

Отже, вважаємо, що дисертація Яроша Ярослава Богдановича «Політична конкуренція парламентських партій» є оригінальним, самостійним та завершеним дослідженням, основні положення та висновки якого характеризуються науковою новизною. Дисертація відповідає усім вимогам державного стандарту щодо докторських дисертацій, зокрема пп. 9, 10, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами), та паспорту обраної спеціальності (23.00.02 – політичні інститути та процеси), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
політичної науки Львівського
національного університету
імені Івана Франка

Г.В. Шипунов

Підпис Г.В. Шипунова засвідчую
Вчений секретар

доц. Грабовецька О.С.